

Bilder ur Göthes Faust

Af Victor Rydberg.

1.

Det är stor emottagning i himmelen. Vi känna något om en sådan dag redan ur en af mensklighetens äldsta och underbaraste skrifter: Hiobs bok.

Herren, som intet öga skådat sådan Han i Sig sjelf är, uppenbarar sig då i det mått af herrlighet, som kan fördragas af Hans englars blickar, utan att de förblindas.

De tallösa skaror, som, fördelade i verldsalltets kretsar, uträtta Hans befallningar, samla sig omkring hans tron. De tre erkeenglarne framträda å de öfriges vägnar inför Hans ansigte:

Rafael.

Din sol ännu som fordom ljuder
I syskonsferers täflingssång,
Den väg Din allmagt henne bjuder
Fulländar hon med tordönsgång,
Dess anblick styrker englars skara,
Ofattlig är dess väsens lag,
Ditt verk, det höga underbara,
Är skönt som på den första dag.

Gabriel.

Och snabb, ofattligt snabb sig vrider
All jordens prakt i hvirfveldans,
Der vexla nattens hemska tider
Med dag af paradisk glans;
På fjellens grund, i skum begrafven,
Med väldig flod slår hafvet opp;
Med ryckas fjellen, ryckas hafven
I sferers evigt snabba lopp.

Mikael.

Och stormar fram i täflan bryta
Från land på haf, från haf på land,
I raseri en ked de knyta
Af djupsta kraft från strand till strand;
Och der – se blixters härjning randar
Med eld en stig för åskors slag!

Dock, Herre, ära dina andar
Den stilla gången af din dag.

De tre tillsammans.

En syn, som styrker englars skara,
Då fatta dig hon är för svag,
Ditt verk, det höga underbara,
Är skönt som på den första dag.

På Hiobs tid "begaf sig en dag, då Guds barn kommo och trädde inför Herren, kom äfven Satan ibland dem och trädde inför Herren."

Så äfven nu.

Omedelbart efter erkeenglarne framträder Satan-Mefistofeles – "chapeau bas" – bugande icke utan elegans – med ett leende på de tunna läpparne – till ursäkt för sin djerfhet åberopande Herrens nedlåtenhet att vid föregående uppvakningsdagar vanligtvis rätt gerna hafva sett honom – samt urskuldande sina osmyckade ord med oförmågan att tala englarnes språk, som, enligt hvad den hyperkritiska och estetiskt nogräknade djefvulen på afstånd låter förstå, har nog mycket svulst i sig.

»Förlåt, att höga, granna ord mig fattas,
Om än jag höljd af alla här med hån!
Mitt pathos skulle visst af Dig beskrattas,
Om skratta du ej hade vant dig från.
Om sol och verldar vet jag ej fortälja,
Jag ser blott ett: hur menskorna sig qvälja»,

hvarefter skalken, för att försigtigt pika Herren för den ofullkomlighet, som synes vidlåda Hans skapelses mästerverk, antager för en stund tonen af en hjertnupen filantrop, som med stort deltagande ordar om människans jemmerfulla lott. Han vet imellertid, huru långt han får gå, och aktar sig att icke öfverskrida den yttersta gränsen för det passande. Det är måhända icke första gången Herren säger till honom:

»Till dina likar aldrig hat jag bär,
Af alla andar, som förneka,
Är skalken aldra minst mig till besvär,»

och det är väl icke utan, att Mefistofeles å sin sida känner sig smickrad af det fria tillträde han framför andra demoner har till himmelen. Åtminstone säger han för sig sjelf vid emottagningens slut:

»Jag ser den gamle gerna då och då
Och aktar, att vi ej i brytning råka;
Rätt hyggligt af den höge herrn att så
På menskligt sätt med sjelfva Satan språka.»

Hvem är då denne Mefistofeles, som vågar så oförsynt blanda sig i englarnes skara? Vi tycka oss se desse – af förakt eller afsky för sin objudne följeslagare – med bortvända ansigten rycka på sina glänsande skuldror, medan dock den utsägliga blidheten i Herrens anlete icke minskas, när det skådar ned på den förtappade.

Han är ej Beelzebub, vidundret, som, bundet i afgrundens nedersta djup, vrålände skakar sina kedjor. Det är en ofantlig olikhet emellan detta ursinniga monster – ondskan såsom en vild, obändig naturmagt – och de glatta former, uti hvilka hon i Mefistofeles uppenbarar sig. Helvetet har en rik mångfald af individualiteter, stånd och ordningar.

Han är ej heller den Satan, som förhäfver sig till anspråk på himmelens tron – den fallna "Morgonstjernan", Lucifer, på hvars panna ännu hvilar en afglans af den fordna skönheten. Den kalle, cyniske, qvicke Mefisto står i sjelfmedvetenhet högt öfver denna patetiska trotsare. När Lucifer, sublim i sin vrede och sin smärta, eggjar mörkrets legioner till att ånyo storma empyréen, jemkar Mefisto sin lösvad tillrätta, tänder cigarren och vänder sig hånleende bort fran dessa evigt upprepade, evigt fruktlösa försök. När djeflar, som tro på den ena eller andra lärans allena saliggörande magt, bråka med att inblåsa tvifvel i människosinnena och utbreda irrläror, för att sålunda förvärfva byte åt afgrunden, varkunnar han sig öfver deras dumhet, som icke inse, att det redliga tviflet är vägen till sanningen och dermed till himmelen. *Han* vet bättre hvad han gör. Och likväl känner han väl, att äfven hvad ondt *han* vill och uträttar, städse befrämjar det goda. Det är så den Gamle deruppe korsar hans planer. Deraf hans tysta förtviflan – källan till hans gäckeri öfver allt och öfver sig sjelf. Han är en erfaren, reflekterande och temligen blaserad djefvul.

Aldraminst får Mefistofeles förblandas med dessa afgrundsplebejer, grymhetens, skadeglädjens och dumhetens demoner, hvilka tienstgöra som bödlar i helvetet, och, när de besöka jorden,

ej duga till annat än att plåga månadsrasande och fara in i svinahjordar. Han kan nedlåta sig till att roa sig åt deras upptåg, men han tillhör en mycket högre ordning än de. Visst har han sina ryck, då han t. ex. i gestalten af en svart hund springer vandraren mellan benen, för att få skratta åt en krossad näsa eller en vrickad fot. Ironiker, som han är, tycker han öfverhufvud icke illa om att ikläda sig skepnaden af ett det hederligaste kräk på jorden – den aktningsvärde pudeln. Men det bevisar blott mångsidigheten i hans lynne och det behof han i denna tråkiga verld har utaf forströelser. Mefistofeles är i botten en fin och välslipad djefvul. Helvetet behöfver en diplomat. I all sin fiendtlighet känner sig Mörkrets rike smickradt af att någon gång få vara representeradt på de stora galadagarna i himmelen. Mefistofeles är klippt och skuren till en sådan representant. Han är smidig och vet att finna sig i alla omständligheter. Han kan uppträda i hvilken sällskapskrets som helst – tager sig lika bra ut i salongen, då han visar sig i svart frack och ordensband i knapphålet, som på Blocksberg såsom junker Veland i röd sammetsdrägt med tuppfjäder i baretten. Hans blick, som är kallt forskande, när den ej är sinnligt fräck, hans mun, kring hvilken ett spefullt leende städse leker, hans qvickhet, som alltid har en kittlande replik tillhands och ofta gjuter en kapsel af godlynthet kring sitt giftiga innehåll, förläna honom obestriddligt något öfverlägset. Då han inträder i himmelens bländande rikssal; då hans lungor, vanda att hemta sin näring ur pestångorna från sinnlighetens trask, plötsligt inandas etherns rena lifsluft; då han känner sig ett mål för ljusets härskarors uppmärksamhet, då stridshjelten Mikael's öga, flammande af helig vrede, borrar sig in i hans kalla själ, då serafernas blickar bestråla honom med medlidande och kerubernas med afsky – säkert känner han sig då icke väl till mods, han är då fjerran från sitt rätta element – men hållningen förlorar han fördenskull ingalunda. Han uppbär sin värdighet af helvetets representant med oförliknelig oförskämndhet. Till Mikael säger i förbigående hans blick: ”tag saken kallt! Jag aflägsnar mig ju snart härifrån: jag skulle finna det tråkigt här i längden.” Serafernas och kerubernas skönhet beskådar han med lystna blickar, och han hviskar till de närmast stående, att deras veckrika lifkjortlar äro nog långa, att man utan att såra anständigheten kunde gå litet mer naken. Hvad under således, att englaskarorna öppna helvetets ombud en bred väg, när han med ceremoniösa bugningar nalkas Herrens tron, för att äfven der, i försigtigt dämpadt hån, inlägga protest mot det godas tillvaro och mot tillvaron öfverhufvud!

Då Herren vid detta tillfälle frågar Mefistofeles: "Du känner Faust, min tjenare?" så visar Mefistofeles' svar, att han redan länge aktgifvit på denne. Detta är ock naturligt. Hvad bryr sig denne skarpsinnige, nogräknade och blaserade djefvul om vanliga själar? Han anser sig for god att ens utsträcka handen efter folk, som, otillgängligt för högre sträfvanden, lefver blott för att tillfredställa sina lägre böjelser. Krämare, som endast tänker på penningar, presten, som begagnar religionen som mjölkko, knekten, som vurmar för uniformer och ordnar, glospedanten, som på höjden af sin inbilskhet föraktar det sunda bondförståndet, desse och andre äro plebej-djeflarnes byte; Mefistofeles, om han aktade slika personer en ansträngning värdige, skulle kanske sparka dem ur helvetet, såsom ovärdige till och med att vara der. Han önskar dem i hvarje fall ett långt och lyckligt lefnadslopp på jorden, der de gagna afgrundens sak genom att hålla menskligheten kvar i materialismens, flärdens och dumhetens dy. Men en eldsjäl, som trånar till det öfversinnliga, som brinner af kunskapsbegärets eld, som vill förverkliga det goda, sanna och sköna, som vill rycka himmelriket ned till jorden – en sådan är farlig för helvetet, det är sådane, som föra släktet närmare fullkomlighetens mål. Att genomstinga den anden med sin diaboliska ironis pilar, att från förtvivlan om sanningen föra honom till likgiltighet för henne; att blåsa upp den undertryckta sinnlighetens flamma; att, bunden vid sin segervagn, i Guds och alla de helige englarnes åsyn släpa den anden i vällustens stoft – det endast är värdigt Mefisto, det endast är mäktigt att bringa hans kalla lifssaft i lifligare omlopp, det piggar upp en lefnadstrött och i sitt innersta förtviflad Satan, det förvandlar hans etsande hån till någonting liknande en godlynt humor. Han vet, att han i stort ingenting kan uträtta, att han förgefves knyter sin djefvulshand mot skapelsen, att han ej kan tillbakaskrufva tidens ur eller hämma verldsutvecklingens lopp; men han kan icke afhålla sig från att försöka sig i smått och på enskilda själar. Herren tillåter honom ock att pröfva sin kraft på det föremål han länge haft i sigte. Han medgifver Mefistofeles full frihet att under Fausts jordelif inverka på dennes öde. Mefistofeles aflägsnar sig, synbarligen nöjd med sin audiens, englaskarorna bäfva måhanda for stridens utgång, men Herren känner den.

Jag har nu, min läsare, gifvit dig en om matt föreställning om en af de handlande personerna i Göthes stora "Divina Comedia", och särskildt om en af dem, som uppträda i den scen, hvilken en ritstiftets mästare utvalt, för att pryda en sida i vår Nya

Illustrerade Tidning. Du ser i fjerran den der svarta pudeln, föremålet för Fausts undrande uppmärksamhet, och du anar kanske redan hvad som är ”pudeln kärna”.

Jag vill härnäst tala om tavlans begge hufvudfigurer, Faust och Wagner, för att derefter med skaldens ord – såvidt som dessa låtit återgifva sig i ett försök att öfversätta dem – redogöra för de närmare omständigheterna vid den tecknade scenen.

[Ny Illustrerad Tidning 1867 nr 24 (15 juni), s.186-187]